

DOI 10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).22
УДК 796.2/.3.071.43

Костенко М.П.
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри фізичного виховання
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Путров С.Ю.
доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Кротов Г.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри олімпійського та професійного спорту,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
Костенко С.В.
магістрант, Український державний університет імені Михайла Драгоманова,

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ТРЕНЕРІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСИВНОСТІ СПОРТСМЕНІВ В ІГРОВИХ ВИДАХ СПОРТУ

В статті розглядається питання підготовки майбутніх тренерів до формування рефлексивності спортсменів в ігрових видах спорту. Рефлексія є важливою умовою успішного здійснення будь-якої діяльності. Особливу роль вона відіграє під час динамічної роботи, а саме в тих її видах, які виконуються у складній міжособистісній і груповій взаємодії. Безперечно, до цієї діяльності відносяться освітня діяльність і діяльність у сфері фізичної культури і спорту. Тренер команди в ігрових видах спорту є ключовою фігурою при формуванні групової рефлексивності. Тому для досягнення високої результативності і підвищення конкурентоспроможності спортивних команд необхідно підготувати тренера, який би володів розвинутою рефлексивністю.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивність, групова рефлексивність, тренер, модель підготовки тренерів, ігрові види спорту.

Kostenko M., Putrov S., Krotov G., Kostenko S. Model of preparing future coaches for the formation of reflexivity of athletes in team sports. The article deals with the issue of preparing coaches for the formation of reflexivity of athletes in team sports. Reflection is an important condition for the successful implementation of any activity. It plays a special role in complex, dynamic work, namely in those types of work that are performed in complex interpersonal and group interaction. Undoubtedly, this activity includes educational activities and activities in the field of physical culture and sports. The team coach in team sports is a key figure in the formation of group reflexivity. Therefore, in order to achieve high performance and increase the competitiveness of sports teams, it is necessary to train a coach with a developed reflexivity. Reflective culture is a basic component of a mature personality and highly qualified professional work of any specialist. It conditions the intensity of the formation of his experience, provides a rethinking of the content of the subject's consciousness and his awareness of the techniques of his own mastery, abilities, opportunities and prospects.

In the conditions of close relationships, instant reactions and when performing a single task, there is a need to form a certain personal quality that takes into account the creation of a situation of mutual understanding of a high level. This fact actualizes the need for group reflexivity in order to improve the quality of managed processes and reduce the costs of both material and human resources.

Key words: reflection, reflexivity, group reflexivity, coach, model of preparation of coaches, team sports.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Професійна діяльність тренера та спортсменів спрямована на досягнення певних показників, отримання результату, який є кращим у порівнянні з іншими. Важливим аспектом у даному випадку постає спортивна майстерність та відповідні здібності спортсмена. За таких умов головним завданням тренера є розвиток цих компонентів у спортсменів, а в командних видах спорту встановлення ефективних зв'язків та розподіл обов'язків між членами команди.

Рефлексивна культура є базовим компонентом зрілої особистості і висококваліфікованої професійної праці будь-якого фахівця. Вона обумовлює інтенсивність формування його досвіду, забезпечує переосмислення змісту свідомості суб'єкта і усвідомлення ним прийомів власної майстерності, здібностей, можливостей і перспектив.

Рефлексивність, як якість особистості сприятиме успішному виконанню будь-якої діяльності, спрямовуючи розумовий процес, організовуючи його і керуючи ним. Особистість через рефлексивність буде управляти рішенням завдання, пліном своїх думок.

В умовах тісних стосунків, миттєвих реакцій та при виконанні єдиного завдання виникає потреба формування певної особистісної якості, що враховує створення ситуації взаєморозуміння високого рівня. Цей факт актуалізує потребу в груповій рефлексивності з метою підвищення якості керованих процесів і зниження витрат як матеріальних, так і людських ресурсів. Велике значення при цьому набуває групова рефлексивність спортсменів, яка дозволяє їм аналізувати ефективність своєї діяльності, з урахуванням власного і чужого, індивідуального та колективного досвіду.

Групова рефлексивність будь-якої спортивної команди розвивається під час міжособистісного спілкування, коли проходить обговорення гри чи під час проведення матчу. Причому групова рефлексивність розвивається не обов'язково під час спілкування всієї групи, розвиток цієї якості відбувається також і при обговоренні в межах малих груп чи діалогах. Головним у даному випадку виступає усвідомлення своєї ролі в командних діях під час гри. Крім того, в ігрових видах спорту, коли гравці знаходяться на відстані один від одного та швидко пересуваються, не маючи можливості спілкуватися, рефлексія може здійснюватися за допомогою певної системи дій. Тобто групова рефлексивність формується на основі розуміння міміки, жестів, перенесення центрів зосередження поглядів, особливих знаків руху тіла тощо.

Під час колективних дій в ігрових видах спорту групова рефлексивність сприяє формуванню когнітивного досвіду кожного члена команди, що трансформується в командний когнітивний досвід, тобто, систему знань про тактику та стратегію гри, мислення гравців команди, їх техніку. Оперування такими знаннями сприяє підвищенню ефективності спільної діяльності спортсменів.

За Стандартом вищої освіти України від 24.04.2019 року підготовка тренерів з обраного виду спорту здійснюється в межах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». При підготовці тренерів з виду спорту необхідно сформувати наступні компетентності, що взаємопов'язані з такою якістю особистості, як групова рефлексивність:

– загальні компетентності (здатність працювати в команді; навички міжособистісної взаємодії; здатність бути критичним і самокритичним);

– спеціальні (фахові, предметні) компетентності (здатність проводити тренування та супроводження участі спортсменів у змаганнях; здатність аналізувати прояви психіки людини під час занять фізичною культурою і спортом; здатність застосовувати сучасні технології управління суб'єктами сфери фізичної культури і спорту).

Відповідно до Стандарту передбачено отримання наступних результатів навчання на основі розвитку загальних та спеціальних компетентностей, що безпосередньо пов'язані зі специфікою групової рефлексивності спортсменів, а саме: показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне та самокритичне мислення; засвоювати нову фахову інформацію, оцінювати і представляти власний досвід, аналізувати і застосовувати досвід колег; аналізувати психічні процеси, стани та властивості людини під час занять фізичною культурою і спортом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Готовність тренерів до роботи зі спортсменами, формування злагодженої команди, яка здатна досягати високих результатів обумовлена, насамперед, їх підготовкою. Підготовка майбутніх тренерів до формування групової рефлексивності спортсменів в ігрових видах спорту – це система навчання та практичної діяльності, що спрямована на формування знань, умінь, навичок, досвіду з формування групової рефлексивності спортсменів.

Аналіз науково-методичної літератури вказує на те, що існує значна кількість робіт, які присвячені питанню групової рефлексивності у різних аспектах: зміст та складові елементи групової рефлексивності – М.А. Вест, М.К. Шипперс; умови існування, прояву групової рефлексивності та впливів на неї – Т.А. Нестік; вплив групової рефлексивності на соціалізацію членів групи, підвищення ролі меншості в групі та зменшення ролі керівника – К.І. Веік, С.К. Вільям де Дреу, інтелектуальна компетентність особистості – В.М. Шмаргун, але поняття підготовки тренерів ігрових видів спорту, не зважаючи на його поширеність, у сучасних наукових дослідженнях не має однозначного трактування, а аспект підготовки майбутніх тренерів до формування групової рефлексивності спортсменів є малодослідженим.

Доцільність наукового пошуку підтверджується необхідністю подолання існуючих суперечностей між: вимогами, що висуває суспільство до індивідуального розвитку особистості та недостатньою підготовленістю випускників факультетів фізичного виховання до даного виду роботи; потребою сучасних об'єднань фізкультури та спорту в професійно компетентних фахівцях та недостатньою розробленістю науково-методичних засад їх підготовки; потребою підготовки майбутніх тренерів з ігрових видів спорту до формування групової рефлексивності спортсменів і недостатньою розробленістю ефективної методики для досягнення необхідного результату.

Формування мети та завдань роботи. Розробити логічно-структурну модель підготовки майбутніх тренерів до формування групової рефлексивності спортсменів в ігрових видах спорту.

Завдання дослідження:

Визначити структурні елементи: умови, підходи, принципи, напрями та результати підготовки майбутніх тренерів до формування групової рефлексивності спортсменів в ігрових видах спорту.

В роботі використані методи аналізу і узагальнення наукової, навчально-методичної, спеціальної літератури і аналіз власного спортивного та тренерського досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно завдання роботи тренера сприймають у контексті управління тренуванням. Однак діяльність тренера має більш широкий діапазон. Тренер одночасно виконує багато функцій, він перш за все педагог, менеджер, психолог, фахівець в галузі медицини, юриспруденції, крім того, юрист, журналіст, а іноді й дипломат.

У сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних з проблемами вдосконалення освітнього процесу, одним з аспектів, що викликає найбільший інтерес, є виявлення, обґрунтування і перевірка педагогічних умов, що забезпечують успішність здійснюваної діяльності. Удосконалення системи підготовки майбутніх тренерів вимагає відповідної перебудови структури освітнього процесу, визначення нових умов його протікання, так, щоб майбутній тренер отримав необхідну теоретичну інформацію та паралельно оволодів практичною діяльністю з формування групової рефлексивності спортсменів. Як зазначають В.С. Келлер та М.П. Пітін, В.М. Платонов, Б.М. Шиян та В.Г. Папуша спортивна діяльність тренера має багатогранний характер із великою кількістю різноманітних функцій, поділ яких, значною мірою, є умовним, оскільки на практиці всі вони утворюють неподільний комплекс і реалізуються в єдиному

тренувально-змагальному процесі.

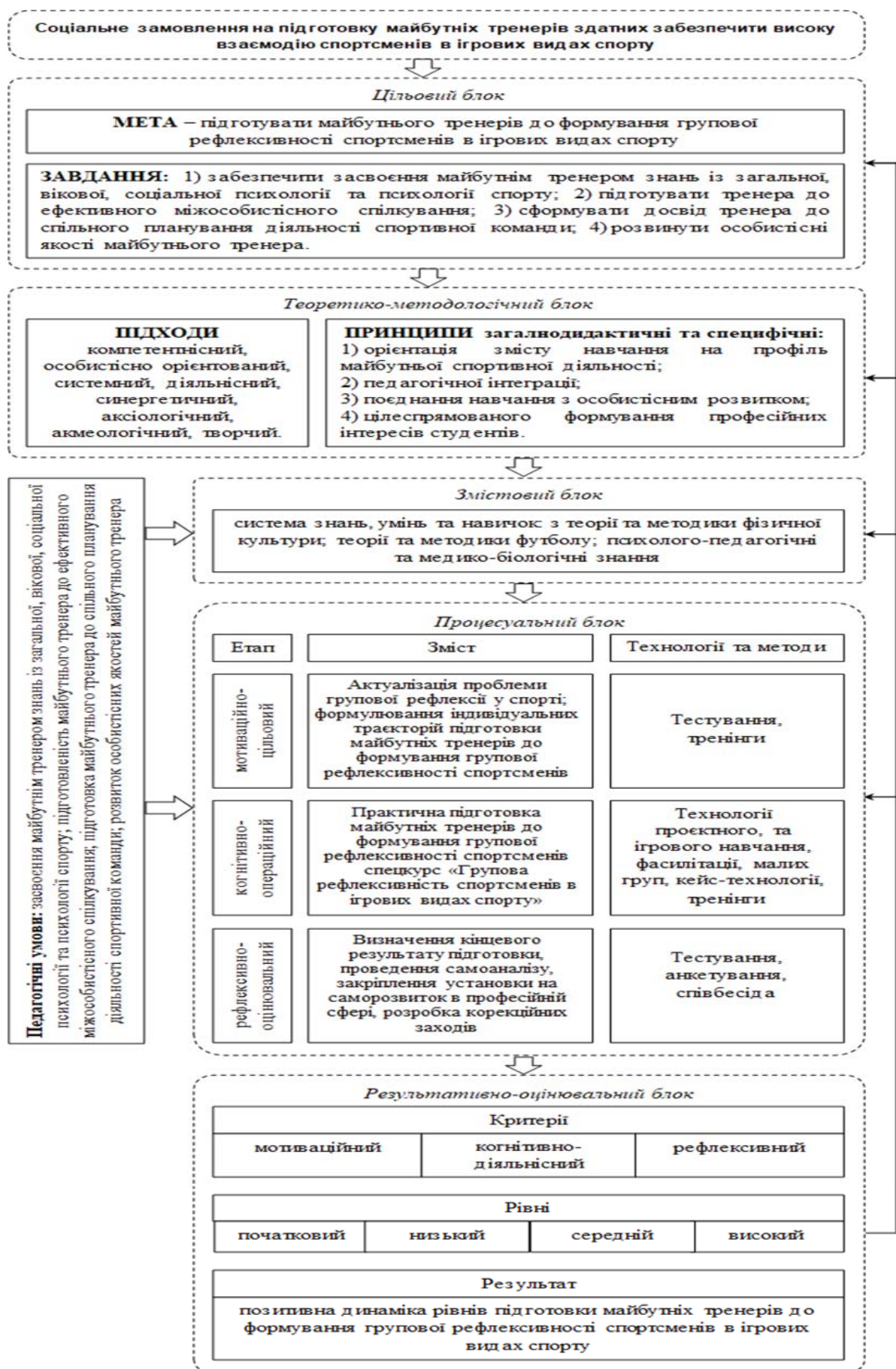
Фахівці окреслюють такі складові структурні функції, які виконує тренер: виховна, навчально-тренувальна, відбору і селекції, планувальна, контролю, обліку й корекції, організаторська, психологічна, матеріально-технічного забезпечення, самовдосконалення, науково-дослідницька, представницька, суддівська, правова, агітаційно-пропагандистська. Отже, процес підготовки в спорті координується тренером і частіше під його керівництвом, коли він виконує функції різних фахівців: менеджера, лікаря, командного психолога та інших.

Природно, що тренер повинен мати ґрунтовну психологічну підготовку та оперувати методами сучасної психологічної підготовки. Установлено, що тренер команди в ігрових видах спорту є ключовою фігурою при формуванні групової рефлексивності. Це пов'язано з тим, що кожен гравець команди характеризується різним рівнем індивідуальної рефлексивності, і лише від наполегливості тренера залежить формування групової рефлексивності як стійкої характеристики кожного спортсмена. Формування групової рефлексивності як якості особистості спортсмена ігрових видів спорту дозволяє: підвищити ефективність спільної діяльності гравців; засвоювати нові правила, схеми та комбінації гри; спільно розробляти прийоми і техніки рефлексії; аналізувати накопичений досвід, розробляти рекомендації, сприймати їх та використовувати. Щоб донести інформацію до розуміння спортсменів, майбутній тренер під час власної професійної підготовки повинен оволодіти методами педагогічного спілкування, різними мовами та оперувати міжособистісним простором (дистанціями психологічного спілкування).

Для формування групової рефлексивності спортсменів тренер повинен дотримуватися правил цілепокладання та планування тренувальної та ігрової діяльності команди. Для формування групової рефлексивності спортсменів важливим є встановлення сприятливого психологічного клімату. Важливим фактором, що впливає на ефективність професійної діяльності тренера, є його особистісні якості. Сама специфіка праці висуває низку вимог до особистості тренера, які визначаються як професійно-значущі якості.

Таким чином з'ясовано, що підготовка майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів матиме позитивний результат у спеціально організованих педагогічних умовах: засвоєння майбутнім тренером знань із загальної, вікової, соціальної психології та психології спорту; підготовленість майбутнього тренера до ефективного міжособистісного спілкування; підготовка майбутнього тренера до спільного планування діяльності спортивної команди; розвиток особистісних якостей майбутнього тренера.

На основі аналізу досліджень Н.Г. Денисенко, Р.П. Карпюка, К.В. Царенка була розроблена модель підготовки тренерів до формування рефлексивності спортсменів в ігрових видах спорту вміщує три взаємопов'язані блоки: методологічно-цільовий, змістово-технологічний, корекційно-результативний, що інтегруються в цілісну керовану систему та дозволяють презентувати цілеспрямований процес підготовки майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів, а також структурний взаємозв'язок її основних компонентів. (Рис. 1)

Методологічно-цільовий блок містить такі складові:

- мету, що детермінується соціальним замовленням;
- провідні завдання підготовки майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності

спортсменів:

1) забезпечити засвоєння майбутнім тренером знань із загальної, вікової, соціальної психології та психології спорту;

2) підготувати тренера до ефективного міжособистісного спілкування;

3) сформувати досвід тренера зі спільного планування тренувального та змагального процесів команди;

4) розвинути особистісні якості майбутнього тренера.

- методологічні підходи, що забезпечують спрямованість процесу підготовки майбутніх тренерів до формування групової рефлексивності спортсменів (компетентний, особистісно орієнтований, системний, діяльнісний, синергетичний, аксіологічний, акмеологічний, творчий);

- загально-дидактичні та специфічні (орієнтація змісту навчання на профіль майбутньої спортивної діяльності; педагогічної інтеграції; поєднання навчання з особистісним розвитком; цілеспрямованого формування професійних інтересів студентів) принципи.

До змістово-технологічного блоку моделі входять:

- педагогічні умови;

- етапи підготовки майбутніх тренерів (мотиваційно-цільовий; когнітивно-операційний; рефлексивно-оцінювальний)

- форми, методи, засоби навчання,

- педагогічні технології (фасилітації, малих груп, кейс-технологію, проектного навчання, ігрового навчання), що використовуються на кожному етапі.

Перший етап (мотиваційно-цільовий) – актуалізація проблеми групової рефлексії у спорті; визначення пріоритетних напрямків застосування групової рефлексії спортсменів ігрових видів спорту; формулювання індивідуальних траєкторій підготовки майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів. Також цей етап спрямовано на формування ціннісних орієнтацій майбутніх тренерів, підвищеного інтересу до майбутньої спортивної діяльності, потреби та внутрішніх мотивів до оволодіння знаннями, практичними уміннями й навичками та охоплює пропедевтичну теоретичну підготовку студентів.

Другий етап (когнітивно-операційний) – реалізується теоретико практична підготовка майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів. У межах цього етапу забезпечується ґрунтовна практична підготовка майбутніх тренерів і передбачено використання таких технологій, як проектного, модульного та ігрового навчання, застосування технологій фасилітації, малих груп, кейс-технології; а також різноманітних форм (інтегроване заняття, заняття у формі сюжетно-рольових ігор, заняття-дискусії, тренінги тощо). Це уможливило подальше набуття професійних знань, удосконалення уміння їх використовувати в стандартних та нестандартних спортивних ситуаціях, поступове оволодіння практичними уміннями й навичками з формування групової рефлексивності спортсменів ігрових видів спорту. На завершненні даного етапу передбачено розробку індивідуальних творчих проєктів із формування групової рефлексивності спортсменів футбольних команд.

Третій етап (рефлексивно-оцінювальний) – визначення кінцевого результату підготовки, проведення самоаналізу, закріплення установки на саморозвиток і самовдосконалення в професійній сфері, розробка корекційних заходів, щодо отриманих результатів підготовки майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів.

Для запуску процесів колективного вирішення проблем у команді слід використовувати різні техніки фасилітації. Не залежно від техніки фасилітації, яка обирається для розвитку групової рефлексивності («Світове кафе/World Cafe»; «Пошук майбутнього/Future Search»; «Конференція «Пошук»/Search Conference»; «Технологія відкритого простору/Open Space Technology»; «Динамічна фасилітація/Dynamic Facilitation»; «Саміт позитивних змін/Appreciative Inquiry Summit»; «Стратегічні зміни в реальному часі/Real Time Strategic Change»; «Вихід за межі/Work Out»; «Базова фасилітація/Basic facilitation») всі вони спрямовані на пошук відповідей на чотири запитання: яка мета була поставлена перед командою?; що було зроблено для досягнення поставленої мети?; що можна удосконалити в майбутньому для досягнення мети?; розроблення стратегії дій у наступний раз?.

Завершальним блоком моделі є корекційно-результативний, що охоплює оцінювання, аналіз та корекцію результатів підготовки майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів і включає критерії з відповідними показниками та рівні підготовки.

Розроблена модель покликана задовольнити запит суспільства, спрямований на підготовку майбутніх тренерів з ігрових видів спорту здатних забезпечити високу взаємодію спортсменів.

Перспективи подальших досліджень. Проведене наукове дослідження не вирішує всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх тренерів з ігрових видів спорту до формування групової рефлексивності спортсменів. У подальшому на основі розробленої моделі необхідно схарактеризувати методику реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів.

Література

1. Денисенко Н.Г. Модель підготовки майбутніх учителів фізичної культури до оздоровчої роботи з молодшими школярами. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт: збірник. Чернігів : ЧДПУ, 2010. № 81. С. 33–37.

2. Карпюк Р.П. Професійна підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання: теорія та методика: монографія. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. 504 с.

3. Костенко М.П. Підготовка майбутніх тренерів з футболу до формування групової рефлексивності спортсменів : дис. ... канд. пед. нав. : 13.00.04 / Костенко Микола Петрович/ Київ, НУБіП України, 2021, 315 с.

4. Келлер В.С., Платонов В.М. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів. Львів: УСА, 1992. 269 с.
5. Павлюк Є.О. Теоретичні і методичні засади професійного становлення майбутніх тренерів-викладачів у процесі фахової підготовки : дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2017. 629 с.
6. Пітин М.П. Теоретична підготовка в спорті : монографія. Львів : ЛДУФК, 2015. 372 с.
7. Царенко К.В. Сутність і структурна модель професійно-педагогічної компетентності тренера-викладача ДЮОШ. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук, праць / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов, ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2015. Вип. 45 (98). С. 267–275.
8. Шмаргун В.М. Інтелектуальна компетентність особистості. Актуальні проблеми психології. 2014. № 5. Вип. 14. С. 224–232.
9. Carter S., West M.A. Reflexivity, effectiveness, and mental health in BBC-TV production teams. *Small Group Research*. 1998. № 29. P. 583–601.
10. Schippers M.C., Den Hartog D.N., Koopman P.L. Reflexivity in Teams: A Measure and Correlates. *Applied Psychology: An International Review*. 2007. Vol. 56. № 2. P. 189–211.
11. Shmargun V., Griban G., Kostenko M., Kostiuk D., Shakura Yu., Oleniev D., Polishchuk L., Khotentseva O., Kurillo T., Otroshko O. Development of mental representation of movements in children as a means of forming sports skills and reflexivity. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. 2020. Vol. 9 (11). P. 194–202.
12. West M.A. Reflexivity and Work Group Effectiveness : A Conceptual Integration. *Handbook of Work Group Psychology*; ed. by M. A. West. Chichester, UK: Wiley, 1996. P. 555–579.

References

1. Denysenko N.H. (2010). A model of training future teachers of physical culture for health work with younger schoolchildren. *Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko. Pedagogical sciences. Physical education and sports* № 81 33 – 37 p.
2. Karpiuk R.P. (2008). Professional training of future specialists in adaptive physical education: theory and methodology: monograph. Lutsk. 504 p.
3. Kostenko M.P. (2021). Training of Future Football Coaches for the Formation of Group Reflexivity of Athletes. Dissertation. Kyiv, NULES of Ukraine. 315 p.
4. Keller V.S., Platonov V.M. (1992). Theoretical and methodological foundations of training athletes. Lviv. 269 p.
5. Pavliuk Ye.O. (2017). Theoretical and methodical principles of professional formation of future trainers-teachers in the process of professional training. Dissertation. Khmelnytskyi. 629 p.
6. Pityn M.P. (2015). Theoretical training in sports: monograph. Lviv. 372 p.
7. Tsarenko K.V. (2015) The essence and structural model of the professional-pedagogical competence of the trainer-teacher of the Junior High School. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools. Zaporizhzhia*. 45 (98). 267–275 p.
8. Shmargun V.M. (2014). Intellectual competence of the individual. *Actual problems of psychology*. № 5, 14. 224-332 p.
9. Carter S., West M.A. Reflexivity, effectiveness, and mental health in BBC-TV production teams. *Small Group Research*. 1998. № 29. P. 583–601.
10. Schippers M.C., Den Hartog D.N., Koopman P.L. Reflexivity in Teams: A Measure and Correlates. *Applied Psychology: An International Review*. 2007. Vol. 56. № 2. P. 189–211.
11. Shmargun V., Griban G., Kostenko M., Kostiuk D., Shakura Yu., Oleniev D., Polishchuk L., Khotentseva O., Kurillo T., Otroshko O. Development of mental representation of movements in children as a means of forming sports skills and reflexivity. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. 2020. Vol. 9 (11). P. 194–202.
12. West M.A. Reflexivity and Work Group Effectiveness : A Conceptual Integration. *Handbook of Work Group Psychology*; ed. by M. A. West. Chichester, UK: Wiley, 1996. P. 555–579.